

צניעות – גדר הקדושה

הרב פרופ' יהודה לוי

”כל מקום שאתה מוצא בו גדר ערוה,
אתה מוצא בו קדושה”*

תוכן

הקדמה

א. המיניות האנושית
ב. הפוטנציאל שבדחף המיני
ג. מרכבת הקדושה

ד. הצניעות בנישואים
ה. אושר ושלוה פנימית
סיכום

הקדמה

הצניעות היא מערכת הנהגות הכוללת, בין היתר, חוקים מפורטים ומדוקדקים, אשר כל תפקידם הוא לשמור ולהגן. לשמור על מי, ועל מה להגן?
להלן נעסוק בקדושת הקשר בין האיש והאישה, ביצר המין ותפקידיו, ונציין אל עולם הקדושה, אשר הצניעות היא גדר ושער אליו.

א. המיניות האנושית

כגודל עוצמת יצר המין כן מידת החשיבות שנועדה לו. תפקידו הראשוני והמוכן מאליו הוא הפרייה והרבייה, אולם תפקיד זה כשלעצמו אין בו כדי להסביר את כל מגוון מאפייניו בבני האדם.

בהקשר לכך, ניתן ללמוד הרכה מן ההבדלים בין הדחף המיני בבני האדם לבין זה שבבעלי החיים. גם לבעלי החיים יצר מין חזק מאד, אך הוא מוגבל כרגיל

* מתוך: יהודה לוי, השתרור והמשפחה; השקפת התורה על אורחות חיים בני זמננו.
** רמב"ן ויקרא יט א.

לזמנים שבהם הוא תורם לילודה, ולאחר שהשלים את ייעודו הוא שוכך ונרגע. הדבר נכון בעיקר בין הנקבות, אך גם בין הזכרים מתעורר יצר זה בדרך כלל, רק בעונות מסוימות. מאידך, בין בני האדם יצר המין קבוע ותמידי, ואצל הנשים הוא ממשיך אף בתקופת ההריון, ואפילו בתקופת הבלות, כשנושא הפריה והרכיבה שוב אינו עומד על הפרק. כל אלה מצביעים על מטרה שמעבר לנושא הילודה גרידא, על כך שנועדה לו גם המשימה לתרום להקמת המשפחה ולשמור על יציבותה.

עדות נוספת לתפקיד משפחתי זה של יצר המין, היא התופעה הנקראת "להתאהב", כשכל יצר המין מתמקד באדם אחד בלבד. כל המחשבות מרוכזות בדמות הנאהבת¹ הלך נפש שכאילו נכרא כדי ליצור את אותה מערכת יחסים של אחד לאחד המכונה – משפחה.

חשיבות ההיבט המשפחתי של יצר המין היא אדירה. יציבות המשפחה הממוצעת היא ממש עניין נסי, והדבר נרמז באמרה התלמודית הקובעת ש"קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף"². בהתקשרות כה קרובה בין בני אדם שונים ניתן היה לצפות לחוסר התאמה, לפירוד ולריחוק, ולא לשותפות ולהרמוניה. "כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות"³. גם על שותפות מסחרית גרידא לא ניתן לשמור אלא במאמץ רב. כיצד, אם כן, ניתן לשמור על דבקות כה מקיפה ואינטימית כמו הנישואים? כדי לחולל את הכמעט-בלתי-אפשרי הזה יש צורך ביצר חזק מאד, והסיפוק הנובע ממימוש עור מחזק את הקשר. סיפוק זה הוא הדבק המחשק את התא המשפחתי, דבר המרומז בתורה, "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו"⁴.

יצר המין יכול לחזק את האהבה שבין בני הזוג, שהרי בזכותו הם יכולים להתברך בילדים, ובכך הוא מסייע להם "להיות לבשר אחד"⁵, הן בגוף הילד והן מצד רגש השותפות.

לפי התורה, נעוץ כוחו של הקשר בין בני הזוג והייחודיות שלו, בעובדה שהאדם נוצר תחילה כאיש ואשה בגוף אחד, ורק לאחר מכן נחלק לשניים⁶, בניגוד לחיות שנבראו מלכתחילה באופן נפרד. בהצטיגה כך את בריאת האיש והאשה, מעבירה לנו התורה מסר חשוב: כפרטים, חסרים האיש והאשה את שלמותם, ועליהם להתאחד

שוב כדי ליצור אורגניזם חדש – המשפחה – שבו הזיקה שבין השותפים היא רגשית ורוחנית.

כותב הראב"ד, מגדולי התורה בימי הביניים:

שאלו נבראו זכר ונקבה מן האדמה, כשאר כל הנבראים, היתה האשה אצל האדם ככהמה הנקבה אצל הזכר... כי זה תוסף מלפני זה וזה מלפני זה, וזה בועט בזה וזה בזה, ואיש לדרכו יפנו. וגם אינם מיוחדים זה לזה... [אולם האיש והאשה שהיו תחילה גוף אחד] ראוייה זו שתהא מיוחדת לאדם והאדם מיוחד אליה [כלומר, היה להם יחס של אחד לאחד].⁷

וכעין זה כותב גם הרב עובדיה ספורנו: "והיו לבשר אחד מִכֵּן ככל הפעולות להשיג השלימות המכוונת ביצירת האדם כאילו שניהם נמצא אחד"⁸. הסגולה האנושית המיוחדת – היחס של אחד לאחד – מרומזת גם בתורה בפרשת קרבן המנחה שעל אשה סוטה להביא. כרגיל לא הקריבו במקדש אלא מנחות חטים, ורק זו, החשודה בניאוף, מביאה מנחת שעורים: "קרבנה מאכל בהמה" כי "מעשיה מעשה בהמה", בכך שפגמה ביחס האחד לאחד המיוחד לבני האדם⁹.

את הדין ממצים בחומרה דומה גם עם איש המחלל את ברית הנישואים, אם היה זה עם אשה נשואה. אם לאו, גם אז נחשב המעשה לעברה חמורה, בחומרה שווה מצד שניהם, אך במידה פחותה בהרבה של חומרה¹⁰. לא קשה להבין זאת, שכן בניגוד להפרת האמונים של הבעל, בגידת האשה חותרת תחת יסוד המשפחה, שהרי שוב אין הבעל יכול לדעת בוודאות מי הוא ילדו ומי לא, והילד לא יידע מי אביו. אמנם כל לידה מחוץ לנישואים מכניסה לבעיות קשות את הילד החף מפשע, וזה אכן עצוב, אך כל עוד נשאר מבנה המשפחה ללא פגם, החברה בכללה אינה סובלת מכך.

דין התורה המקורי החירי ריבוי נשים, אולם האידיאל היה תמיד לשאת אשה אחת בלבד, והיהדות אף התנגדה מאז ומתמיד לפוליגמיה, לבד מאשר בנסיבות מיוחדות.

7. ראב"ד, בעלי הנפש, הקדמה.

8. ר"ע ספורנו, בראשית ב כד. ר' משה סופר ("חתם סופר") סוף גיטין. דיון נוסף בעניין "והיו לבשר אחד" ראה בספר "משכן ישראל" (ירושלים תשנ"א, בעילום שם), פתיחה, שאסף מקורות מדברי חז"ל, הראשונים ואחרונים בנושא.

9. סוטה פ"ב מ"א ורש"י סוטה טו ע"ב.

10. ביאה באשה פנויה (שטבלה לנידתה) נאסרה מאיסור תורה "לא תהיה קדשה בכנות ישראל" (דברים כג יח). מכאן הרמב"ם פוסק: "כל הבעל אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מן התורה מפני שבעל קדשה" (אישות פ"א ה"ד). פוסקים ראשונים אחרים סוברים שהאיסור הוא מדרבנן בלבד. ראה שו"ע

1. השווה: J. Money & A.A. Ehrhardt, Man & Woman, Boy & Girl, Johns Hopkins U. (Baltimore, 1972): pp. 191-2.

2. סוטה ב ע"א.

3. ירושלמי ברכות ו ע"א.

4. בראשית ב כד.

5. שם.

שוב מוצאים אנו רעיון זה בכתביהם של גדולי ישראל נוספים בימי הביניים. הרשב"א, גדול דורו, כותב שהאשה נבראה כגוף אחד עם האיש, והופרדה רק לאחר מכן, כך:

האשה לקוחה מגופו... להיותה כאחד מאבריו ולהשתוקק בתועלת בעלה והבעל משתוקק בתועלתה. והוא שהכתוב אומר... על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וגו'. רוצה [לומר] בו על כן נבראת עצם מעצמי להיות הדבקות בהם אמת וחזק יותר מדבקות הבן לאב ולאם שהוא מגופם. כי זה יותר דבר שנלקח חלק ממש מאבריו.¹¹

נמצאו כל גדולי הדורות הללו מכוונים דבריהם לפירוש אחד של "והיו לבשר אחד", שהאיש ימשך לאשה אחת והאשה לאיש אחד, יחוו קשר הדוק ביניהם, ויגיעו לתחושה של שלמות רק מתוך זיקה זו. יתר על כן, כל אחד מזדהה עם בן הזוג ועם רווחתו ושלומו. תפיסה זו מסבירה את ההנחיות הרבות, ואף המפורטות, המצויות בתלמוד ובספרות הרבנית שלאחר מכן, באשר לגדרי הצניעות (כמו שיידון להלן).

כמו כן, הדחף המיני האנושי, הוא גורם חשוב לא רק ליציבות המשפחה אלא להצלחתה של החברה כולה. אין ספק שנדרשת משפחה יציבה כדי להנציח מדור לדור, את הקדמה שהשיגה האנושות, ואף להמשיך בה. איום השחרור המיני על אשיות המשפחה הוא ממילא גם איום על יציבותה של החברה ואיכותה¹². אולי לכך התכוונו חכמינו כשאמרו "בכל מקום שאתה מוצא זנות, אנדרלמוסיה באה לעולם והורגת טובים ורעים"¹³, וכן כשאמרו "כל זמן שישאל פרוצין בעריות, שכינה מסתלק מהם"¹⁴. נראה גם שהשפעה סוציולוגית הרסנית זו היא שהניעה את החכמים לזהות את המונח "השחתה" כמילת צופן בתורה לציון ניוון מוסרי¹⁵.

ב. הפוטנציאל שבדחף המיני

אין דבר בעולם שהוא טוב או רע במהותו, אלא שכל דבר ניתן בפוטנציאל להטותו לכאן או לכאן. יצר המין הוא החזק שבין יצרי האדם, והתורה מכירה בכך,

11. שו"ת הרשב"א סוף ח"א.

12. דיון באי-יציבות המשפחה כגורם לפשע, ראה F.I. Nye, Family Relationships and Delinquent Behavior, Wiley (NY, 1958).

13. מדרש רבה בראשית פרשה כו ז.

14. מדרש רבה במדבר פרשה ז י, על פי רבדים כג טו.

הן בהלכה¹⁶ והן באמרות כמו: "אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוח העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות"¹⁷. וכיון שיצר זה הוא כה חזק, הפוטנציאל הגלום בו, לטוב או לרע, גם הוא בוודאי עצום.

נראה שהתורה מחשיבה את עוצמתו של דחף, ואת העונג שניתן לרוות מסיפוקו, כאמת-מידה לחשיבות הפוטנציאל שבו, שכן, אילולי היתה חשיבותו כה גדולה לא היה הקב"ה מעניק לו עוצמה שכזו. וכן להפך, רמה רוחנית גבוהה, והרגישות והעוצמה הנפשית הנדרשות לכך, בהכרח מביאות לדחף מיני עצום, כמאמרם ז"ל: "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו"¹⁸. בדרך זו ניתן להבין מדוע מקשרים חכמינו דחף מיני חזק עם גדלות נפש. רבא היה אחד מגדולי החכמים. פעם הופיעה בבית דינו אשה יפה במיוחד, ובהיסח הדעת גילתה את זרועה. אחר כך פנה רבא ונכנס לביתו וביקש מאשתו להזדקק לו¹⁹. מה שמעניין כאן במיוחד הוא שהתלמוד מספר זאת בחיוב - לא הדחף בזוי אלא חוסר השליטה בו.

המוסריות המערבית המסורתית מתייחסת למין כאל דבר רע, וככל שיצר המין של אדם גדול יותר, הוא נחשב שפל יותר. התורה מלמדת את ההפך המוחלט מזה, ובניגוד לדתות אחרות האוסרות על כמריהן, נזיריהן ונזירותיהן להינשא, דורשת התורה מכל יהודי להתחתן, וכל מי שמחליט בשרירותו להישאר ברווקותו, נחשב בעיני הקב"ה ל"מנודה"²⁰. הכהן הגדול, המהווה דוגמה ומופת לעם, חייב להיות נשוי בזמן שהוא עובד את עבודת יום הכיפורים²¹. התורה דוחה בתוקף את הדעה (שהתרבות המערבית המסורתית אימצה לה מתורתו של אריסטו) שהמיניות רעה במהותה.

הרמב"ן, מהחשובים שבחכמי התורה בימי הביניים, כותב:

ואל יחשוב אדם כי בחיבור הראוי יש גנאי או כיעור, חלילה מזה, כי החיבור נקרא ידיעה [הערה: בלשון הקודש יש שלוש דרגות של השכלה: חכמה, בינה, דעת, כאשר דעת היא העליונה²²]... וידוע שאילו לא יהיה בדבר קדושה גדולה לא יהיו קוראין לחיבור ידיעה... חלילה חלילה אין הדבר כמאמר היוני

16. "אין אפטרופוס לעריות" [= אסור לי לבטוח באף אחד אפילו בי בעצמי, בענייני גילוי עריות], כתובות יג ע"ב.

17. רמב"ם איסורי ביאה פכ"ב הי"ח.

18. סוכה נב ע"א.

19. כתובות סה ע"א.

20. פסחים ק"ג ע"ב. אך ראה המימרא על בן עזאי (רמב"ם אישות פט"ו ה"ג; שו"ע אה"ע סי' א ג, אבל גם ההגה שם).

21. יומא פ"א מ"א; ראה גם רש"ר הירש, ויקרא טז ו.

[=אריסטו שאמר "כי חוש המשוש הוא חרפה לנו" עי' מורה נבוכים ב, לג] לפי שיש במאמרו זה שמץ מינות שאינו מורגש... אבל אנו, בני בעלי תורה הקדושה מאמינים שהשם יתברך ברא הכל כפי שגזרה חכמתו, ולא ברא דבר שיהיה בו גנאי או כיעור... כי השם יתברך כל דרכיו משפט וטהרה ונקיות. ונמצא שהכיעור הוא בא מצד פעולות האדם.²³

ג. מרכבת הקדושה

הכוונת המיניות להקמת התא המשפחתי ולשמירה עליו, מעידה על קדושה. שהרי קדושה, משמעה – התמסרות למטרה נעלה אחת בלבד.²⁴ יש בזה גם להסביר מדוע הצעד הראשון בתהליך הנישואים קרוי קידושין.

במקרא מוצאים אנו שאהבה רומנטית מסמלת קדושה. שיר השירים מתאר את האהבה שבין הקב"ה ועם ישראל כמושגים של אהבה בין עלם לעלמה, ומצינו שרבי עקיבא אומר: "אין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל. שכל הכתובים קודש, ושיר השירים קודש קודשים"²⁵. גם הרמב"ם לא מצא דרך נאותה יותר לתאר את אהבת ה' מאשר להשוות אותה לאהבת גבר לאשה:

וכיצד היא האהבה הראויה, הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה רבה עזה עד מאד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד פֶּאֱלוֹ חולי האהבה, שאין דעתם פנויה מאהבת אותה אשה, שהוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו...²⁶

או, אם נשתמש בניסוח המוצלח של הרש"ר הירש:

התפישה הנעלה ביותר שמסוגל לה העם היהודי... יחסו אל הקב"ה ויחס הקב"ה אליו, מנוסחת תמיד בצורה של נישואים. הקשר המאחד בעל ואשה

23. רמב"ן על התורה, בראשית ב ט, ר"ה "ועץ החיים בתוך הגן". רמב"ן רומז כאן לשלוש דרגות שכליות המוכרות בלשון הקודש: "חכמה" = הכרת המציאות וכל שאפשר להסיק ממנה באורח הגיוני; "בינה" = הבנת דבר מתוך דבר, כעין אינטואיציה; "דעת" = ידיעה עמוקה שהופכת לחלק של האישיות. שורש זה (י"דע) משמש גם למשמעות של אהבה, כגון בכתוב על אברהם: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח ט). כן יש מפרשים את הכתוב לגבי מידות הדרושות מהשופטים: "ידועים לשבטיכם" (דברים א יג) (רמב"ם סנהדרין פ"ב ה"ז; וכן אונייים לתורה שם). נדמה שיש לפרש כך כל איזכור של ידיעה ה', כלומר, אהבת ה'. עם זה, השורש י"דע משמש גם ביטוי ל'יחס מיני, עוד דוגמה של אהבה מינית כמשל לאהבת ה'.

24. רש"ר הירש, בראשית ב ג.

25. ידים פ"ג מ"ה.

26. הלכות מניחה פ"ג ה"א

מסמל [לעם היהודי] את כל התחייבויותיו ותקוותיו, את כל מה שהקב"ה מצפה ממנו והוא מהקב"ה. הוא כלתו של הקב"ה, הוא האשה המתמסרת לבעלה... כל הסיפור המורכב של חייו, הפנימיים והחיצוניים, אינו אלא סיפור חיי נישואים ובהם תקופות שמחה ועצב, נאמנות וחוסר נאמנות, מסירות וניכור, ריב ופיוס, דחיה וקירוב כברית נצחית ברוכה²⁷.

דמיון זה אינו סמלי בלבד; אהבת האיש לאשה (וכן אהבת האשה לאיש) ייתכן שהיא תנאי מוקדם לתחושה המלאה של אהבת ה'. מי שמעולם לא חווה רגש עמוק יתקשה להגיע לעומק הנ"ל באהבת ה'. מבאר את הדבר רבי יצחק מעכו:

מי שלא חשק לאשה, מוגבל מאד בעבודת ה' שלו, והטעם כי מן המורגש צריך שיבחין העבודה האלקית.²⁸

הרב מ' גיפטר מרחיב על כך:

ויתכן, לפי זה, להכין שמה שאמר ה' לא טוב היות האדם לבדו²⁹, הוא, כי אי אפשר שיגיע לתכלית השלמות של דבקות בה' כל עוד שהוא לבדו, ולא ירגיש בחושיו ענין האהבה של הדבקות הגמורה. לכן למדונו רז"ל שכל אדם שאין לו אשה שרוי בלא טובה דכתיב לא טוב היות האדם לבדו (יבמות סב ע"ב), שהטובה שהיא טובה כעצם, היא הדבקות בהשי"ת אשר בזה זוכה לקבל טובתו של השי"ת שהוא הטוב האמיתי, וכל שאין לו אשה אי אפשר להגיע לידי כך³⁰.

לפי המסורת, הכרוכים שהתנשאו מעל הכפורת שעל ארון העדות (ובו היו מונחים הלוחות ובהם עשרת הדיברות), אשר מביניהם דיברה השכינה עם משה, סימלו גם את קשר הנישואים³¹. ואף לאורך גיסא, קשר הנישואים מהווה סמל לכרוכים ולשכינה אשר קולה נשמע מביניהם. הבה ונפנה שוב אל דברי הרמב"ן:

כי האדם הוא מסוד החכמה, והאשה סוד התבונה, והחיבור הטהור הוא סוד הדעת... ואם תבין סוד הכרוכים, 'זהקול [של השכינה] נשמע מביניהם' תדע מה שאמרו חז"ל: 'בשעה שהאדם מתחבר עם אשתו בקדושה, שכינה שרויה

27. רש"ר הירש, כתבים מלוקטים (גרמנית) 4: 202, (אנגלית) 8: 120.

28. ראשית חכמה, אהבה ד אות לב.

29. בראשית ב יח.

30. ר' מרדכי גיפטר, מבוא לשיר השירים, מהד' מסורה (ניו יורק 1977).

31. רש"י יומא נד ע"ב: "[הכרוכים היו] כאיש המעורה בלוייה שלו הנדבק וחבוק באשתו בין זרועותיו".

ביניהם³²... ואל זה הסוד נתכוונו כאמרם: "שלשה שותפים יש בו באדם, ואלו הם: אביו ואמו ועליהם הקב"ה..."

[מוכח מכך כי חיבור האדם אל אשתו כראוי [הרי הוא] בדמיון כריאת שמים וארץ... בנין העולם וישוּבו, ונעשה בו שותף לקב"ה במעשה בראשית.³³

דברים אלה אינם מוסבים על יצירת הוולד גרידא, שהרי לכך אין צורך בקדושה ובהגינות הנדרשות כאן. נראה שהדברים מרמזים על רעיון הרבה יותר עמוק. כפי שכבר צוין לעיל, חכמי התלמוד הסיקו מן הכתובים שהאדם נברא במקורו כגוף אחד בעל שני פרצופים, ורק לאחר מכן נחלק לשני חלקים, איש ואשה³⁴. מרמזים הם לכך שבאהבתם זה לזה ובהדבקותם זה בזה עד שהם נעשים לבשר אחד, אורגניזם אחד – עשויים הם, האיש והאשה, לחזור אל הבריאה המקורית שבה אכן היו אורגניזם אחד. התורה אומרת: "זכר ונקבה בראם... ויקרא את שמם אדם"³⁵, חכמינו מסבירים את הערכוב הזה של יחיד ורבים, ואומרים: "כל אדם שאין לו אשה אינו אדם"³⁶. יצירת האדם מגיעה לשלמותה על ידי התחברות האיש עם האשה.

לשיבה זו של הבריאה לכור מחצבתה, נדרשת מצד השותפים, כוונה להגיע לאיחוד עמוק, וכן שהמעשה ייעשה בקדושה. כך שמחד, אם נעדר יסוד רוחני רגשי זה, מכונה המעשה בפי חז"ל "זנות"³⁷, ומאידך, הרצון לשלמות ולקשר בר-קיימא הופך את המעשה לשותפות בבריאה. בכך מוסבר מדוע התחברות זו בין בעל לאשה היא כשלעצמה מצוה³⁸, בנוסף, כמובן, לפריה ולרבייה ולמעשי החסד שהאיש והאשה גומלים זה לזה, שהם מצוות בזכות עצמם³⁹.

32. רמב"ן ממש"ך: "נתחממו [שעוסקים מתוך תאוה גרידא] שכניה [י' ה'] מסתלקת מביניהם: אש, אש" כלומר, כאשר מסלקים את ה' (של השם י"ה), מ"איש" ואת ה' (של השם י"ה) מ"אשה", נשאר שניהם כמו אש בוערת. הרי, שבאופן סמלי איש ואשה כאשר מתאחדים בקדושה, מביאים שם ה' אצלם; אך אם הם מוציאים את השם, רק "אש" נשארת.

33. ר' יצחק עראמה, עקדת יצחק, שער ה. בראשית, דף פד ע"א.

34. ברכות סא ע"א, הדעה שנתקבלה; ראה רש"י על בראשית ב כא, ומגילה ט ע"א, ד"ה זכר.

בתורה כתוב שהאשה נוצרה מהצלע של אדם. בספרות המאוחרת "צלע" משמעותו אכנס אחת מעצמות החזה, אבל בתנ"ך משמעותו תמיד "צד", כגון שמות כו כ"ז, וכן, בהקשר שונה, בשמואל ב טז יג. על פי התלמוד, צד אחד של אדם, כולל אחת משתי פניו, נחתך ממנו כדי ליצר את האשה (עירובין יח ע"א ורש"י שם).

35. בראשית ה ב.

36. יבמות סג ע"א. שים לב להפך של מאמר זה: גירושים הופכים את שני הרעים לבלתי שלמים מבחינת קדושה ("חתם סופה", גיטין צ ע"א).

37. ראב"ד, בעלי הנפש, קדושה, על פי נדרים סוף פרק ב. מובא בטור או"ח סי' רמ ואה"ע סי' כה.

38. במפורש לא מצאתי גורם נוסף זה בכתיבי בעלי ההוראה; עם זאת יש דברים המצביעים עליו.

39. רמב"ם, הלכות נדרים ונדרים נח

ייתכן שהחשיבות שביצירת קשר נישואים בטהרתו, היא המונחת ביסוד איסורי גילוי עריות שבתורה, המגבילים קשרי נישואים עם קרובי משפחה. הקשר בין בעל ואשה מן הדין שיינק את לשדו בעיקר מקשר הנישואים עצמו, ואילו אם היה כבר קשר משפחתי בין בני הזוג עוד לפני הנישואים, יהיו הנישואים רק קשר משני ביניהם⁴⁰.

חכמינו רמזו לקדושה הטמונה בקשר נישואים הדוק, בכאם להסביר מדוע היה הכיור ששימש לטהרת הכהנים במשכן, עשוי ממראות הנחושת שתרמו הנשים, "מראות הצובאות":

בנות ישראל היו בידן מראות שראות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס בהן משה מפני שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקב"ה קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל, שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רכות במצרים. כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרח, היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה כמראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך, ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם, שנאמר תחת התפוח עוררתיך, וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהן [שממנו יהיו מתקדשין הכהנים]⁴¹.

מראות אלה, שלא נעשו לכאורה אלא לקישוט גופני, שימשו למטרה נעלה, ובשל כך נמצאו ראויות להיעשות כלי לטהרה. בהקשר אחר, אך באותה נימה, מספר התלמוד:

לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר כאב וכיום הכיפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות... וחולות בכרמים [ומי שאין לו אשה נפנה לשם]⁴² ומה היו אומרות? 'בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה כורך לך...'⁴³

היום הקדוש ביותר בשנה היהודית מוקדש לשדכנות⁴⁴.

מאמרי חז"ל אלה, וכן ההלכה הפוסלת כהן גדול מעבודת יום הכיפורים אם הוא שרוי בלא אשה, מבטאים השקפה עקבית אשר לפיה קשר הנישואים אכן תורם לקדושה. הם גם מבליטים את ההבדל המהותי בין הגישה היהודית לגישה

40. שם.

41. שמות לח ח ומר"ת, פקודי ט על פי שמות לח ח. הלשון כאן של רש"י (שמות לח ח), רק המילים בסוף בסוגריים, הן לשון המדרש.

42. תענית לא ע"א.

43. שם.

44. רמב"ם, הלכות נדרים ונדרים נח

המתירנית המודרנית. שתיהן מייחסות חשיבות למיניות, אלא שלידים של בעלי הגישה המודרנית, מהווה המיניות מטרה לעצמה, ולפיכך, במשמעות מסוימת, היא עקרה. מאידך, ביהדות שואבת המיניות את ערכה מסגולתה לחזק את הנישואים ולסייע ביצירת משפחה, ומעל לכל, מהיותה מרכבה לקדושה.

אומר על כך השל"ה:

אין קדושה בכל הקדושות כקדושת הזיווג, אם הוא בקדושה⁴⁵.

הרי לכם כאן פעולה שמביאה לפסגת הקדושה – השראת השכינה – אם היא נעשית כראוי; ואילו כאשר באה מתוך תאוה גרידא, עלולה היא להוריד את האדם לדיוטה תחתונה של שחיתות מוסרית. המבול בא "כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ"⁴⁶.

לפי דיני התורה יש נסיבות פיסיות מסוימות המונעות זמנית את האדם, איש או אשה, ממילוי דרישות דתיות מסוימות. מצב הנידות מונע מאשה, עד שתטבול ותיטהר, מלהיכנס לשטח המקדש או לאכול בקדשים⁴⁷, וכן נאסרת היא על בעלה⁴⁸. התורה משווה אפוא את הזיווג לעבודה במקדש, שאמורה היתה להכשיר את האדם לזכות בהשראת השכינה. השוואה זו מצביעה אף היא על היות הזיווג מרכבה לקדושה.

לסיכום: המקום המרכזי שתופסים הנישואים ביהדות, משתקף בכמה מושגים בתורה:

הנישואים מהווים דגם לשאיפת האדם לאיחוד, ושאיפה זו היא הדמות האלקית של האדם.

הכרובים, שסימלו את ברית הנישואים, היו השער שדרכו מתקשר הקב"ה עם בני האדם.

הנישואים מביאים את האדם לכלל שלמות ועושים אותו שותף לבריאה.

האהבה בין בני זוג מהווה סמל לקשר שבין האדם לאלקיו.

וכמובן, הנישואים מהווים אמצעי להנצחת האנושות, הן מהבחינה הגשמית והן מהבחינה הרוחנית.

45. ר' ישעיהו הורוביץ, של"ה, אותיות, ברכת נישואין, ד"ה: ברוך... אשר יצר.

46. בראשית ו יב.

47. כלים פ"א, מ"ח; רמב"ם בית הבחירה פ"ז הט"ו.

ד. הצניעות בנישואים

הזכרנו את רגשות האשמה המזויפים אודות המיניות, הרווחים בתרבות המערבית בתימינו, אולי אף בין אלה שנדמה להם שהם משוחררים לחלוטין מרגשות המנוגדים לגמרי למגמת היהדות. אך עם זאת, דורשת היהדות שמירה על גדרי צניעות ביחסי הנישואים, ואף מפרטת את הכללים לכך. דרישות הלכתיות אלה אינן נובעות מתחושת אשמה כלשהי, אלא מתוך שאיפה להגן על איכות הזיווג המיני. כפי שאמצעי הביטחון נגד זיהום חומרים כימיים, חייבים להיות מותאמים לרמת טהרת החומר הדרושה, וככל שהיא גבוהה יותר, כך גדלות הדרישות לאמצעי הזהירות; כך באופן דומה, עם עליית רמת הקדושה של המעשה, עולה הרגישות לגורמי הידרדרות. אפילו מחשבה קלה עלולה להטות מן הקדושה אל הטומאה.

ההגנה מפני מחשבות נראית אולי דבר של מה בכך, שאין בה כדי להסביר את דרישות הצניעות המחמירות שהתורה מחייבת בנושאים המיניים. אך יש לזכור שיכולת החשיבה, היא המבדילה בן האדם לחיה, ושהרעיונות הם בין הכוחות העיקריים המעצבים את חיי האדם, החברה ואפילו את מהלך ההיסטוריה.

אין אמצעי הגנה טוב יותר, מפני הידרדרות רוחנית, מאשר הצניעות. כדי שגיגה אור על ההיבטים הרוחניים של הזיווג המיני, מן הדין שההיבטים הפיסיים יהיו מכוסים בחשכה. כניסתו של הכהן הגדול לקודש הקודשים ביום כיפור, כדי להתייצב לפני קונו, היתה אפופת צניעות בבדידות מוחלטת; וכך הדבר גם כאן. הצניעות שומרת על האופי הנשגב של המיניות ומגנה עליה מפני הידרדרות רוחנית. הסבר אחר לדרישה לצניעות ניתנת מפי רבי יעקב עמרין (היעב"ץ) כאשר דן במעשה הזיווג:

אין ערוך אליו בכל מעשה בשר ודם, כשיופעל בכוונה טהורה ומחשבה זכה נקיה, קדוש יאמר לו ודאי... ונראה כי מרוב גודל פרי חשיבות זה הפועל... על כן הוצרך לצניעות ביותר כדי שלא תשלוט בו עין הרע וכענין שאירע לאבניו [אדם] הראשון [רמז לאגדה שכאשר ראה הנחש את אדם וחווה נזקקים זה לזה, נתמלא קנאה, ומתוך כך התעורר לפתות את חווה]... על כן הוצרכו תולדותיו אחר כך להשמר מחמת זה לנהוג צניעות יתרה והסתר במעשה היקר והנורא העצום הלז.⁴⁹

הערה: בספרות התלמודית מתייחס המושג "עין הרע" להשפעה הרעה שיש לידיעת אחרים על מזלנו הטוב או הצלחתנו, כנראה בשל התעוררות קנאתם. לרוב,

49. היעב"ץ, מור ומציעה רמ. ראה גם מהדורתו של סידור תפילה (סידור בית יעקב). הנהגת ליל שבת 11.

הגורם הוא ראוותנות. הדבר אינו מוגבל להצלחות בנכסים, ושייך גם בענייני זיווג. כך יוצא לנו מדברי היעב"ץ שהגדיר את קנאת הנחש כתוצאה של עין הרע.

אך צניעות הפוגמת בשלמות החוויה נחשבת למופרזת. בעל המתעקש להישאר לבוש בשעת הזיווג, נחשב כמתכחש לחובות שמטילים עליו הנישואים⁵⁰. בסירוב להתפשט בזמן הזיווג, פוגם הבעל בשלמות התחושה המתלווה למעשה, ובכך הוא בוגד במחויבותו כלפי אשתו. הדבר נכון גם לגבי אשה המתעקשת בכך⁵¹.

לדחף המיני יש יתרונות רבים, אך לצדם אורכות גם סכנות גדולות המצריכות אמצעי זהירות מתאימים. כפי שנראה בפרק הבא, נותנת התורה הנחיות ברורות, המהוות תבלין ליצר, וממתקת ומכווננת את האנרגיה האדירה, וההרסנית גם יחד, האצורה בו.

ה. אושר ושלווה פנימית

האדם המודרני מחפש את האושר. אך מה הוא האושר – תענוגות? נכסים? כוח? שם? כבוד? תדמיות האושר רבות כמספר בני האדם החולמים עליו. אולם רוב בני האדם יגלו שהאושר אינו טמון אלא בהתממשות ובהיות האדם שמח בחלקו, ובמיוחד שמח בעצמו, תוך תחושה של שלווה פנימית⁵². הדרך להשגת תחושה זו של שלמות ושלווה היא הקדושה, שפירושה התמסרות גמורה, חסרת מאבקים פנימיים, למטרה נשגבה אחת.

ומהי הדרך לקדושה זו המשרה עלינו שלווה הנפש? בתלמוד נאמר: "כל מקום שאתה מוצא בו גדר ערוה אתה מוצא בו קדושה"⁵³, שפירושו, כל אימת שאדם נזהר מלהיקלע לנסיבות העלולות לגרות תאוה, הוא עושה בכך את הצעד הראשון אל עבר הקדושה. באמצעות שליטה זו על יצריו, נעשה האדם אדון לעצמו, כשבכוחו להתגבר על כל דחף מפריע, והוא הפשי אז להתמודד עם כל משימה שברצונו. שליטה עצמית שכזו לא זו בלבד שאינה פוגמת ביצר, אלא אף שומרת עליו מבזבז עקר מחד, ומתסכול הרסני מאידך.

50. כתובות מח ע"א; שו"ע אה"ע סי' עו יג.

51. שם, הגה על פי הריטב"א. מובא גם בנימוקי יוסף ובשיטה מקובצת, שם. אם מותר להשאיר מלובש, כאשר שניהם מסכימים לכך, בזה נחלקו הפוסקים: מגן אברהם (או"ח סי' רמ כב) תומך, היעב"ץ (מור וקציעה סי' רמ ד"ה מיהא) מגנה.

52. מעניין שבלשון הקודש אין מילה למושג "אושר" כפי שהוא מקובל בעברית בת ימינו. בלשון הקודש "אושר" הוא מלשון צועד או מתקדם. המונח הקרוב למושג ה"אושר" הוא "נחת רוח", כלומר מנוחת הנפש, או "שמח בחלקו". שני המונחים האלה מצביעים על הרמוניה בין שאיפות האיש והמציאות – שלום פנימי. כנראה כך רואה התורה את ה"אושר".

53. מדברי רבה ורבה פרכייה דהו"א רצח וכו' ושלמינו ורמיהו ת"כ ד"ה

יום כיפור, היום הקדוש ביותר בשנה היהודית, יום המיוחד להתעלות של קדושה, ניכר בתרי אנפין אלו שציינו כאן שוב ושוב. כפי שנזכר, הכהן הגדול, שעבודתו היתה חובה רק ביום זה, צריך שביום זה תהיה לו אשה (ואם מתה בפתע פתאום יפסל מיד לעבודה). בד בבד, קריאת התורה של יום זה היא הפרשה המפרטת את איסורי העריות⁵⁴. אלה הם שני צדדים של אותו מטבע.

אנו מוצאים במקרא ניגוד דומה: "והתקדשתם והייתם קדושים", שפירושו "קדש עצמך בפרישה מן העריות; והייתם קדושים, שיהיה הזרע מוכן לשרות שכינה בתוכו"⁵⁵. שוב, אם כן, איפוק לצד יחס חיובי למיניות. את הקדושה ניתן להשיג רק בהתייחסות קפדנית לשניהם.

סיכום

יצר המין הנו המפתח לשמירה על יציבות התא המשפחתי, המשמש בסיס ליציבות החברה כולה. בנוסף לכך, מהווה הקשר בין האיש והאשה שער לקדושה ולדבקות בקב"ה. ככל שדבר חשוב יותר, הרגישות לגבי השמירה עליו גבוהה יותר. והצניעות, כל תפקידה הוא לשמור על קשר חשוב זה בין האיש והאשה, על ייחודו ואיכותו; ומכאן נובעת חשיבות השמירה על כל פרטיה ודקדוקיה. מתוך כך עולה שהצניעות – היא המובילה אותנו אל הקדושה ואל האושר הפנימי.

54. בית יוסף על טור או"ח סי' תרכב.

55. ויקרא כ ז ופירושו ר"ע ספורנו, שם.